

A páneurópai eszme a két világháború között

Elektronikus tananyag

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projektazonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

2018

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

A páneurópai eszme a két világháború között

Miről szól ez a tananyag?

Ez a tananyag a két világháború közötti európai egységtervek kialakulásával, főbb jellemzőivel foglalkozik. Arra tesz kísérletet, hogy bemutassa, mennyire kiforrott, alapos és részletes integrációs elképzeléseket dolgoztak ki az egységes Európa hívei ebben az időszakban.

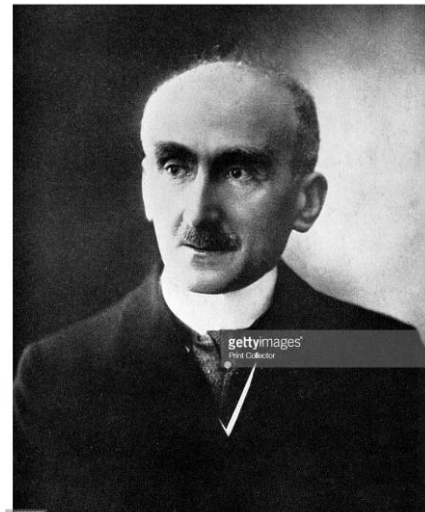
Tanulási tipp

A tananyag tartalmának elsajátítását megkönnyíti, ha áttekinti a legfontosabb gondolkodók életrajzi adatait, s vázaltszerűen összeszedi javaslataik lényegét. Legalább nagy vonalakban nem árt ismerni a korszak nemzetközi kapcsolatainak történetét.

Az első világháború kataklizmája, a sok millió halott és a soha nem látott mértékű pusztítás, az anyagi romlás és gazdasági hanyatlás teljesen új helyzetet teremtett a kontinensen. Nem csupán vége szakadt a töretlen gazdasági-társadalmi fejlődésnek („boldog békeidők”), hanem széles körben elterjedt a nyomor. Évszázados, öröknek hitt birodalmak omlottak össze, Európa több országában forradalmi események zajlottak, úgy tűnt, radikális átalakulás veszi kezdetét. Földrészünk ráadásul a háború következtében elveszítette a korábban kivívott globális hegemóniáját, új hatalmi központok emelkedtek fel (Egyesült Államok, Japán), ami kihívást jelentett. Egyre többen jutottak arra a következtetésre, hogy ezeknek a belső és külső kihívásoknak Európa csak összefogva, erőit egyesítve képes megfelelni, a meggyengült európai államok erre önállóan nem lesznek alkalmasak. Mindez lendületet adott a minden korábbinál részletesebb egységtervek kidolgozásának és az integrációs gondolat elterjedésének. A konkrét lépéseket és a kézzelfogható eredményeket azonban az 1930-as években megakadályozta a szélsőjobboldali erők előretörése Európa középső részén.

1. A világháború hatása a politikai gondolkodásra

Az első világháború kettős hatást gyakorolt az európai értelmiség gondolkodására. Egyfelől egyeseket hatalmába kerített a hanyatlásérzés, a pesszimizmus. Többen is úgy látták, vége a világnak, minden összeomlott, a földrész elindult a visszafejlődés útján. Ennek a hangulatnak volt kiváló kifejezője Oswald Spengler *A Nyugat alkonya* című könyve. Másfelől a hatalmi átrendeződés némelyeket arra a meggyőződésre vezette, hogy földrészünk csak az összefogás révén találhatja meg a kiutat a válságból, s szeresheti vissza a vezető szerepét. Ösztönözte őket Wilson amerikai elnök tevékenysége, a Nemzetek Szövetségének létrehozása (1919), valamint különböző értelmiségiek, politikusok fellépése, akik új szellemben kívánták megoldani a felmerülő nehézségeket. Ilyen volt Henri Bergson filozófus (1859–1941), akit 1922-ben a Népszövetség a későbbi UNESCO elődjének, az Értelmiségi Együttműködés Nemzetközi Bizottságának élére állított. A szervezet feladata az volt, hogy kedvező légkört teremtsen a béke számára.

Henri Bergson

Feladat 1: Milyen szerepet szántak a létrehozói a Népszövetségnek? Melyik világhírű magyar művész vett részt az Értelmiségi Együttműködés Nemzetközi Bizottságának munkájában?

2. Coudenhove-Kalergi Páneurópája

A korszak legnagyobb hatású egységtervének szerzője **Richard Coudenhove-Kalergi** gróf (1894–1972) volt, aki 1922-ben Bécsben **javasolta az európai egység megteremtését**. Az ügy támogatására hamarosan **létrehozta a Páneurópai Uniót**, majd *Páneurópa* címmel könyvet adott ki és lapot indított.

A Nemzetközi Páneurópai
Unió zászlaja

1924-ben kiadott manifesztumában úgy vélte, Európának külső és belső fenyegetésekkel egyaránt szembe kell néznie. A **külső fenyegetés** az Egyesült Államok és a Szovjetunió felől leselkedik a kontinensre, előbbi gazdasági-pénzügyi, utóbbi politikai-katonai jellegű. A **belső veszélyek** a szociális felfordulásból, a nyomorból, a forradalmi mozgalmakból fenyegetik a fennálló demokratikus rendszereket. A fenyegetések elhárításához **szupranacionális (nemzetek feletti) szövetséget sürgetett** az összes európai állam részvételével, de kizárta volna belőle az antidemokratikus felépítésű Szovjetuniót, s a gyarmatbirodalma felé forduló Nagy-Britanniát, amely-

lyel ugyanakkor jó kapcsolatokat tartott szükségesnek. Az egységes Páneurópa létrehozásának **legnagyobb akadálya a francia–német ellentét**, amelyet okvetlenül meg kell oldani, ehhez demokratikus és köztársasági Németország szükséges. Az összefogásra leselkedő másik **komoly veszélyforrás a kisebbségi kérdés megoldatlansága**, amit a békeszerződések sem orvosoltak, s ez Kalergi szerint újabb háborúhoz vezethet. **A megoldást** nem **a határok** újabb átrajzolása, hanem azok **megszüntetése jelentené**. Addig is Tolerancia-ediktum elfogadását tartja szükségesnek a nemzeti kisebbségek védelmében.

A **föderatív** alapokon működő **szervezetben** a tagállamok önként lemondának a nemzeti szuverenitásuk egy részéről (szupranacionalizmus). Az államhatárok csak közigazgatási határt jelentenének, megvalósulna az **egységes belső piac** (árak és személyek szabad mozgása). Páneurópában a legfontosabb döntéseket a kétkamarás parlament hozná meg. A **Népházba** minden egymillió európai választana egy képviselőt, az **Államok Házába** a tagállamok delegálnák a képviselőket.

Kalergi volt az első, aki elvei megvalósítása érdekében konkrét **gyakorlati lépéseket is tett**. **Megszervezte a Páneurópai Unió nemzeti tagozatait**, amelyekben a földrész legkiválóbb értelmiségijeit foglaltak helyet. 1924-ben **nyílt levelet intézett a francia parlament képviselőihez**, melyben szövetség megkötését indítványozta az európai államok között. Tervének sikerült megnyernie a francia külügyminisztert, **Aristide Briand**-t.

Coudenhove-Kalergi

Érdekesség: Coudenhove-Kalergi származása, családi háttere eleve arra predesztinálta őt, hogy nemzetek feletti megoldásokat keressen Európa problémáira. Arisztokrata apjának Csehországban voltak birtokai, s az Osztrák–Magyar Monarchia diplomatájaként Japánba került külszolgálatra. Feleségül vett egy japán nőt, így Richard Tokióban született. Apai ágon a felmenői között voltak krétai és flandriai arisztokraták is. Ebből fakad kozmopolita indíttatása.

Feladat 2: Nézzen utána, mit jelképez a Páneurópai Unió zászlajában az arany korong és a vörös kereszt! Ki volt Coudenhove-Kalergi utóda a szervezet élén?

3. A magyar Páneurópa-mozgalom

Faluhelyi Ferenc pécsi jogász-professor, aki sokat értekezett az egység gondolatáról

Páneurópa magyarországi nemzeti tagozatát 1926 nyarán hozták létre, melynek saját kiadványa is volt (*Páneurópai Értesítő*). A szellemi élet olyan jeles képviselői vettek részt a munkában, mint Auer Pál jogász és műfordító, Gratz Gusztáv történész, Móricz Zsigmond író, Bartók Béla zeneszerző, valamint ismert és különböző pártállású politikusok és közgazdászok egész sora. A szervezet működése a kormánynak sem lehetett ellenére, hiszen Páneurópa is a békeszerződések igazságtalanságát hangoztatta, s annak megváltoztatásáért küzdött. Az európai egységben jó eszközt láttak a Szovjetunió jelentette veszély elhárítására. A mozgalom tagjai és a kormányzati elit között azonban éles véleménykülönbség húzódott a megoldásról: előbbiek egyesült, a határokat megszüntető Európát akartak, utóbbiak viszont a trianoni békediktátum előtti állapotok helyreállítását. A mozgalom nem győzte hangsúlyozni, hogy a nemzetek különállását elfogadja, sőt Európa erejét, különlegességét éppen az azt alkotó népek, nemzetek, kultúrák sokszínűségében látja (Kalergi eközben az „európai nemzet” megteremtéséről beszélt).

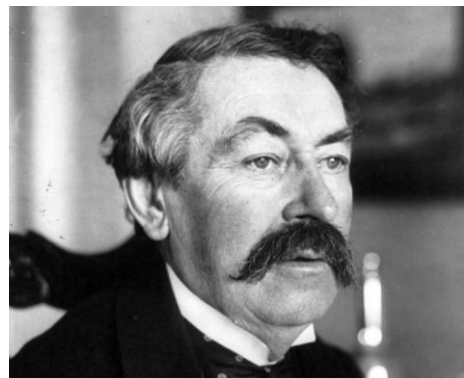
Forrás: <http://lib.pte.hu/tgyo/dr-faluhelyi-ferenc-1886-1944>

Feladat 3: Mikor és hol tartották az első Páneurópai Kongresszust, s milyen szerepet játszottak ott a magyarok?

4. Briand Memoranduma

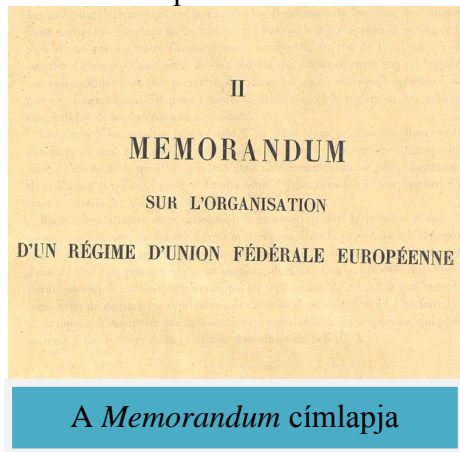
Aristide Briand baloldali francia külügyminiszter (1862–1932) az 1920-as évek elején megrendezett nemzetközi konferenciákon érzékelte a hatalmi erőviszonyok Franciaországra és Európára nézve hátrányos átalakulását. Ennek nyomán az európai egység híve lett, s sokat tett a béke megőrzése érdekében (locarnói szerződés, Kellog–Briand-paktum). Tárgyalt Kalergivel is, akinek a tervezete nagy hatást gyakorolt rá.

Az összeurópai föderális összefogásra vonatkozó saját elképzeléseit először 1929 szeptemberében tárta a Népszövetség elé, s ezzel az addigi magánkezdeményezések először emelkedtek a nagypolitika szintjére. Brit kollégája kérésére javaslatait 1930. május 1-jén írásban is összefoglalta *Memorandum* címmel. A szöveg a politikai egység megteremtését tartja a legfontosabbnak, de a szövetség (Európai Unió) a tagállamok nemzeti szuverenitását nem csorbítaná. Fontos gondolat, hogy az európai egység megteremtése csak gazdasági alapokról indulhat ki. A cél az európai közös piac megteremtése, mely a lakosság jólétének záloga.

Aristide Briand

A szervezeti keretek is kidolgozásra kerültek. Az **Európai Értekezlet** tagjait a tagállamok delegálnák, a kormányok egyetértésével itt születnének a leglényegesebb döntések, melyek végrehajtása a kisebb létszámú, szupranacionális **Politikai Intézőbizottság** feladata lenne. Az adminisztrációt a **Titkárság** végezné. Az egész szervezet a Népszövetséggel szorosan együttműködne. Bizonyos területeken (közlekedés, egészségügy stb.) Briand lehetőséget látott az azonnali kooperáció elindítására.

A Memorandum címlapja

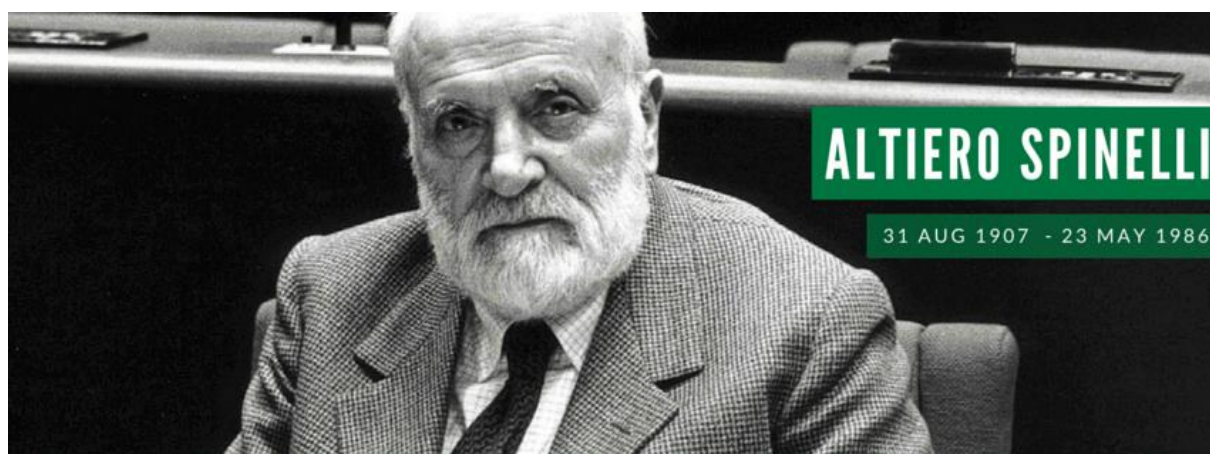
Briand a *Memorandumot* eljuttatta az európai kormányoknak, amelyek mindegyike reagált, s ez az egység-gondolat fontosságára utal. **A reakciók inkább elutasítók voltak.** A legtöbben a politikai együttműködés helyett a gazdaságira helyezték a hangsúlyt, mások a kisebbségi probléma negligálását nehezményezték. Történtek ezt követően különböző egyeztetések (szeptemberben pán-európai vitanapot is rendeztek), de gyakorlati lépéseket nem tettek.

Forrás: <https://www.wdl.org/en/item/11583/view/1/1/>

Feladat 4: Nézzen utána, hogyan vélekedett a magyar kormány Briand *Memorandumáról!*

5. A Ventotenei Kiáltvány

A világgazdasági válság pusztító hatásai, de főként a szélsőjobboldali erők előretörése megnehezítette ugyan az egységpárti politikusok és értelmiségiek tevékenységét, de még a kedvezőtlen körülmények sem akadályozták meg az újabb és újabb integrációs elképzelések napvilágra kerülését. Ezek közül talán az **Altiero Spinelli** olasz baloldali politikus (1907–1986) és **Ernesto Rossi** antifasiszta újságíró (1897–1967) által kidolgozott javaslat volt a legkiérleltebb. Mussolini mindkettejüket számos elvbarátjukkal együtt a ventotenei börtönszigetre deportáltatta, ahol együtt szerkesztették meg **A szabad és egységes Európáért** című nyilatkozatukat 1941 nyarán, a második világháború kellős közepén.

Forrás: <https://www.jef.eu/news/jefnews/altiero-spinelli-died-30-years-ago/>

Kifejtik, hogy milyen okok miatt törtek előre a szélsőségesek, s ebben „a nemzetállamok abszolút szuverenitását” felelősnek tartják, mert „elvezetett a másokon való uralkodás vágá-hoz”. Ezért **meg kell szüntetni Európa „szuverén nemzetállamokká való széttagolódását”.** Az

egyetlen út a földrész föderalista átszervezése, hiszen az olyan problémákat, mint a kisebbségi kérdés vagy a határok kijelölése, „az európai föderáción belül lehetne a legegyszerűbben megoldani”. Hangsúlyt kell fektetni a szociális viszonyok javítására, a „humánusabb életfeltételek” megteremtésére.

A nyilatkozat keletkezéséről tekintse meg ezt a rövid olasz nyelvű videót:

https://www.youtube.com/watch?v=mSv_mBMUYCY

Feladat 5: Milyen politikai pályát futott be Spinelli a második világháború után?

6. Goebbels Új Európája

Maguk a nácik is töprengtek az európai egységen, amely azonban nem a népek önkéntes, szabad egyesülése útján valósult volna meg, hanem Németország által uralt konföderáció lenne, amelynek keretében az európai kis nemzeteket jobban lehetne ösztönözni a Berlinnel való együttműködésre. Egy 1942. októberi cikkében Joseph Goebbels propagandaminiszter (1897–

Joseph Goebbels

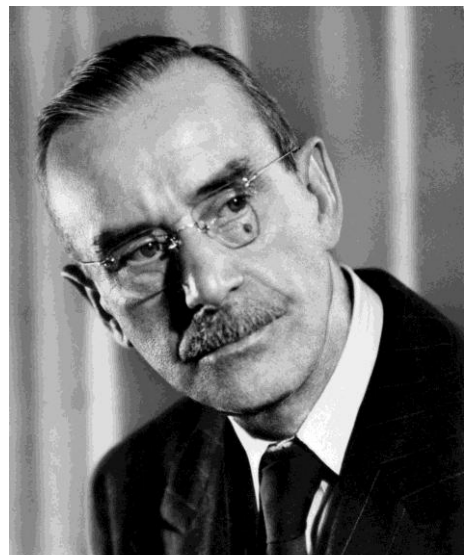
1945) felhívta a figyelmet arra, hogy az európai széthúzás hátrányos helyzetbe kényszeríti a kontinenst a többi, „rivális kontinenshez” képest, ezért az összefogás nélkülözhetetlen. De „a nemzetek csoportjai csak akkor egyesülhetnek sikeresen azért, hogy közös érdekeiket egyhangúlag képviseljék, ha egy olyan hatalom irányítja őket, amely erősebb más hatalmáknál, csatában bizonyított, és akinek a jogalapját az összes többi hatalom elismeri”. Magától értetődik, hogy ez csakis

a náci Németország lehet.

Forrás: <https://www.nytimes.com/2015/05/17/books/review/goebbels-a-biography-by-peter-longerich.html>

Az ilyen típusú diktátumokat az európai egység hívei elutasították. Thomas Mann világhírű német író (1875–1955) amerikai emigrációjában például 1943 elején megvetően beszélt arról, hogy „napjainkban a nagy európai eszmét hihetetlen módon leértékelték és korrumpálták”, miközben „a kontinens feletti uralmat a nácik Európa egyesítéseként, új rendként állítják be”. Majd így folytatja: „Hitler összes hazugsága közül az Európára vonatkozó a legszemérmertlenebb, az európai gondolat perverziója. (...) Az európai nemzetek rabszolgasorba taszítását, megfélemlítését és elpusztítását az egyesítés eszközeként feltüntetni nem más, mint az európai eszme groteszk torzulása. A hozzám hasonló németek egész mást akarnak: azt szeretnék, ha Németország európai lenne.”

Forrás: <http://letshannondunk.com/magic-mountain-thomas-mann-jewel-literature/>

Thomas Mann

Feladat 6: Miben különbözött a két német, Goebbels és Mann Európa-felfogása?

Részösszefoglalás, ismétlés: 3. lecke, 3. részösszefoglalás.wmv (elérés: „3. lecke” könyvtár)
Ellenőrző feladatok: 3. lecke, 3. ellenőrző feladatok.htm (elérés: „3. lecke” könyvtár)

Ajánlott irodalom a téma iránt érdeklődőknek

♠ J. NAGY LÁSZLÓ: *Az európai integráció politikai története*. Maxim Könyvkiadó, Szeged, 2001.

♥ J. NAGY LÁSZLÓ – KÖVÉR LAJOS (szerk.): *Az európai egységeszme dokumentumai a XVI. századtól 1945-ig*. Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, Szeged, 2000.

♣ JÁNOSI RITA – TÜRKE ANDRÁS ISTVÁN (szerk.): *Plurimus Unum – Gondolatok Európa egységéről. Szöveggyűjtemény*. Europa Varietas Alapítvány, Budapest, 2008.

♦ NÉMETH ISTVÁN (szerk.): *Európa-tervek 1300–1945. Visszapillantás a jövőbe*. ELTE Eöt-vös Kiadó, Budapest, 2001.

♠ STIPTA ISTVÁN: Faluhelyi Ferenc és a Páneurópa-mozgalom. In: Koller Boglárka – Marsai Viktor (szerk.): *Magyarország Európában, Európa a világban. Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2016. 233–243.

♥ PINTÁCSI KATALIN (szerk.): *A szabad és egységes Európáért. A ventotenei kiáltvány, 1941*. Gradus ad Parnassum, Szeged, 1999.

♣ MOLNÁR ANNA: *Altiero Spinelli, egy európai föderalista*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011.